

ga izdanja, tim više što je ono dodatno obogaćeno i izborom Boetijevih djela i relevantnih studija koja su posvećena njegovu liku i djelu na različitim jezicima. Osim toga, urednik ovoga izdanja upućuje i na izvore nadahnuća pojedinih Boetijevih izričaja te ih jasno verbalizira u brojnim bilješkama. Na taj se način čitatelji dodatno mogu obogatiti i proširiti vlastite horizonte kontekstualnim razumijevanjem čitavoga djela.

Ivo Džinić

Ruedi Imbach

Portret pjesnika kao filozofa

O filozofiji Dantea Alighierija

Dalmatinska naklada Istina, Zagreb 2022., prev. Maja Herman Duvel

Knjiga *Portret pjesnika kao filozofa* s podnaslovom *O filozofiji Dantea Alighierija* Reudija Imbacha (rođ. 1946.), jednog od najpoznatijih povjesničara srednjovjekovne filozofije, sveučilišnog profesora sa Sveučilišta u Fribourgu (Švicarska) i Parizu (Sorbonne), primarno je važna s obzirom na to da jednu od najvećih intelektualnih ostavština u povijesti Zapadne civilizacije, onu Dantea Alighierija (1265. – 1321.), pri čemu se to prije svega odnosi na njegovu književnu ostavštinu, gleda iz filozofijskoga kuta. Knjiga se sastoji od uvoda i četiriju većih poglavlja: (1) »Poimanje filozofije«, (2) »Filozofija jezika«, (3) »Primjeri prisutnosti filozofije u *Božanstvenoj komediji*« te (4) »Politička dimenzija nauka o umu i temelj političke teorije«.

Prije daljnjeg, dubljeg prikaza knjige važno je upozoriti na autorov opravdan oprez, a posljedično i njegov nagovještaj intencije o pristupu Danteu već od samog naslova i podnaslova knjige. Iako autor knjige ima namjeru ocrtati filozofijske stavke iz intelektualne ostavštine Dantea Alighierija, bilo da se radi o književnoj, bilo da se radi o filozofskoj ostavštini, ipak shvaća i važno mu je odmah na početku naglasiti da Dantea treba primarno shvaćati kao umjetnika, književnika, odnosno kao pisca neizmjerne vještine, a čija *Božanstvena komedija* nosi svevremensku estetsku vrijednost. Dakle, s razlogom autor već u naslovu naglašava da se radi o portretu književnika

kao filozofa, a ne obratno, što nas upozorava na primat shvaćanja Dantea kao umjetnika, a tek onda kao autora koji je dao u književnim djelima i filozofskim raspravama vrijedan potencijal za ocrtavanje filozofije. Ili, kao što autor kaže:

»... riječ je o filozofskom pogledu na Danteovo djelo.« (Str. 6.)

Iz navedenoga treba upozoriti na to da Imbach iz Danteovih tekstova ne izvodi filozofski sustav, odnosno da od Dantea ne radi ono što on nije, već da želi izdvojiti ono iz Danteove ostavštine što se jasno može svrstati u filozofski diskurs, tj. ocrtati njegovu filozofiju.

Portretiranje velikoga pjesnika talijanskoga i svjetskoga humanizma kao intelektualca koji je imao što reći o filozofiji, Imbach kreće u duhu karakteristika bitnih pojmovnih odrednica, odnosno poglavljem o Danteovu načelnom poimanju filozofije želeći predstaviti što za Dantea uopće znači filozofija te zašto mu je ona kao velikome misliocu od iznimne važnosti. Prije isticanja Danteova shvaćanja uređenja svemira i znanja s kojima je uređenje komplementarno, valja upozoriti na biografski moment koji Imbach smatra iznimno važnim za Danteovo zanimanje za filozofiju, a to je smrt njegove voljene Beatrice. Dante nekoliko godina nakon smrti Beatrice susreće plemenitu gospu (tal. *donna gentile*) čiji razvoj ljubavi prema njoj simbolizira Danteov put prema filozofiji, tj. prema spekulativnoj (samo)refleksiji. Razvoj ljubavi prema plemenitoj gospi, koji istovremeno znači oporavak od teške duševne i fizičke boli zbog gubitka voljene ljubavi, znači da je:

»Filozofija pružila Danteu neočekivana intelektualna zadovoljstva zbog kojih je zaboravio gubitak svoje prve radosti duše. Filozofija mu se ponajprije predstavila kao tješiteljica, ali se nije na tome zadovoljila jer mu se potom otkrila onakvom kakva ona jest. Tako ju je on doživio u njezinoj pravoj ljepoti.« (Str. 10.)

U prvome poglavlju, osim važnosti uopće shvaćanja filozofije i motivacije Dantea da se bavi filozofskim načinom mišljenja, Imbach nas upućuje na Danteovo shvaćanje svijeta u kojemu je, bez obzira na oslanjanje na tradiciju, Dante iznio originalno mišljenje, tj. sustavno shvaćanje svijeta. Oslanjajući se na njegovu *Gozbu*, Imbach piše da se Danteovo cjelovito shvaćanje svijeta ogleda u misli da se svijet sastoji od sedam planetarnih neba iza kojih slijede nebo zvijezda stajaćica, kristalno nebo i ognjeno empirijsko nebo, a za koje je bitno naglasiti da se vežu uz sedam znanosti Trivija i Kvadrivija. Dakle, prvih sedam neba veže se uz gramatiku, dijalektiku, retoriku, aritmetiku, geometriju i astrologiju, što je važno u smislu da se Dante oslanja na tradicionalno antičko mišljenje, ali i što nas

upozorava da je Dante intelektualac koji iznimno poznaje prethodnu misao. Međutim, Danteova originalnost očituje se u pridavanju znanosti ostalim trima nebima. Osmom nebu, tj. u nebu u kojemu se nalaze zvijezde, Dante pridružuje prirodnu znanost (fiziku) i prvu znanost (metafiziku). Devetoj sferi (nebu) Dante pridružuje znanost o čudoređu, a ultimativnom, posljednjem i nepokretnom nebu pridružuje božansku znanost – teologiju.

Nakon uvodnih razmatranja o Danteovu poimanju i shvaćanju filozofije, o motivaciji za filozofskim načinom mišljenja te o njegovu shvaćanju svijeta u odnosu s temeljnim znanostima, Imbach u drugome poglavlju iznosi temeljne postavke Danteove filozofije jezika fokusirajući se primarno na *Božanstvenu komediju* i *Nauk o pučkom jeziku*. Imbachu je reprezentativan tekst iz *Božanstvene komedije* za ocrtavanje Danteovih refleksija o jeziku iz 26. pjevanja *Raja* u kojemu se govori da je govor ljudima prirodna stvar. Uz to, važno je ovdje napomenuti da Dante shvaća jezik u smislu ontološkoga diferencijala, tj. da je jezik (govor) ono što čini čovjeka *čovjekom*. Imbach nas upozorava, pozivajući se na Danteovu *Monarhiju*, na to da je u Danteovu poimanju svijeta (svjetskog ukupnog poretka) čovjek između anđela kao čistih duhovnih bića i životinja.

»Na temelju navedenih premisa, Danteovo se razmišljanje odvija u dvije faze. Prvo pokazuje da jezik nije neophodan anđelima i životinjama (ii. poglavlje), a zatim pokazuje da je jezik neophodan ljudima (iii. poglavlje).« (Str. 35.)

Dakle, radi se o tome da se koristi slika svijeta, odnosno uopćenog shvaćanja ukupnoga poretka, u razlici duhovnih i prirodnih bića, pri čemu se u sredini nalazi čovjek kojemu su baš zbog toga podareni govor i pismo, odnosno on ih baš zbog svoga ontološkoga statusa u ukupnome poretku posjeduje, treba i koristi. Također, Imbach ovdje ističe, po uzoru na Danteovu *Nauku o pučkom jeziku*, da Dante pojam jezika shvaća u komunikacijskom smislu dvostruko, odnosno da se radi o komunikaciji putem znakova koji se istodobno mogu opažati osjetilima i shvaćati razumom, odnosno da se radi o svojevrsnim razmjenama misli osjetilnim i razumskim znakovima koja je upravo karakteristična za čovjekov ontološki karakter (identitet), tj. za položaj između anđela i životinje.

Nakon prvih dvaju poglavlja u kojima se Imbach primarno fokusirao na filozofske dijelove Danteovih tekstova, slijedi poglavlje u kojemu se filozofski iščitava književnost, odnosno u kojemu se traže karakteristike koje mogu upozoravati na filozofsku misao u monumentalnom djelu svjetske književnosti uopće, *Božanstvenoj komediji*. Kada se radi

o filozofskom pristupu *Božanstvenoj komediji*, onda je važno reći da se Imbach primarno fokusira na etiku i *Pakao* te nauku o ljubavi i *Čistilište*, tj. na dijelove teksta koji očigledno imaju potencijal za moralnu refleksiju i koji govore o Danteovu shvaćanju ljubavi. Uzimajući razgovor Dantea i Vergilija iz 11. pjevanja *Pakla* o njegovu unutarnjem ustroju i bitnim karakteristikama kao reprezentativan uzorak Danteove književnosti iz koje se može izvesti moralna refleksija, Imbach zaključuje kako je:

»Sadržaj razgovora osmišljen na vrlo precizan način: započinje objašnjenjem moralnoga i topografskoga značenja mjesta u koje obojica idu, nastavlja se općenitim tumačenjem pakla kao mjesta koje je posljedica loših djela, i završava raspravom o jednom posebnom problemu koji se tiče unutarnjeg pakla (lihve).« (Str. 45.)

Zatim, pozivajući se poglavito na 18. pjevanje *Čistilišta*, Imbach ističe da je u razumijevanju Danteove vizije ljubavi važno uočiti to da ona može biti kontrolirana ljudskim slobodnim odabirom, odnosno da ljubav kao strast (lat. *passio*) ne može vladati čovjekovim cijelim bićem. Imbach zaključuje:

»U *Čistilištu*, Vergilije (i, naravno, Dante) odbacuje takvo poimanje ljubavi kao *passio*. I tu je opet Danteov nauk prilično precizan jer razlikuje nekoliko razina. Prvu razinu predstavlja naravna ljudska sklonost koje je sposobno voljeti. Osjetilne i umske težnje su usmjerene na dobro, i taj gotovo pa transcendentni opis, koji uvjetuje ljudski susret sa zbiljom, objašnjava da dobro po naravi privlači čovjeka. Tu je sklonost potrebno razlikovati od susreta s različitim dobrima, susreta koji rađa ljubavlju čiji pojavak ne ovisi o ljudskoj slobodnoj volji.« (Str. 58–59.)

Dakle, iako se pojava ljubavi u čovjeku može shvatiti kao nužna, čovjek je u vlasti nad tom ljubavlju kako će s njom raspolagati u daljnjim interakcijama, odnosno bitno je shvatiti da u Danteovu poimanju ljubavi ne može čovjek djelovati prema ljubavi, nego ljubav djeluje prema čovjeku. Čovjek je slobodan odabrati što želi s ljubavlju koja može biti takva da se i nužno pojavljuje u njemu, a što je bitno s obzirom na to da čovjek kao inteligentno i razumno biće svojim odabirima u vezi s ljubavlju ostaje potpuno slobodan. U Danteovu su sustavu ljubavni žar i sloboda komplementarni.

Zadnje poglavlje u Imbachovu prikazu Danteova teksta koji se veže uz filozofski diskurs odnosi se na političku misao i zbilju, pri čemu se ističe Danteova *Monarhija*, iz koje se mogu, kako napominje Imbach, rekonstruirati Danteova shvaćanja socijalno-političke zbilje. Dante traži djelovanje svojstveno čovjeku i samo čovjeku kao takvom, odnosno traži djelovanje koje će čovjeka razlikovati u odnosu na anđele (čisto duhovna bića) i životinje (čisto prirodna bića) – za što navodi da je djelovanje ljudske zajednice prema kojemu se

ona sama ravna. Dakle, djelovanje u ljudskoj zajednici predstavlja ontološki diferencijal čovjeka u odnosu na ne-čovjeka, što govori o tome da Dante shvaća čovjeka u punini i cjelini svoga identiteta samo ako čovjek djeluje u i za zajednicu.

Zatim, u kontekstu Danteova shvaćanja političke zbilje i karakteristike društvenog uređenja, koje Imbach prezentira u zadnjemu poglavlju, od iznimne je važnosti istaknuti, osim bitne ontološke odrednice čovjekova djelovanja kao takvog samo u kontekstu ljudske zajednice, razliku između svjetovne i crkvene vlasti. Razlikovanje crkvene i svjetovne vlasti za vrijeme u kojemu Dante piše *Monarhiju* i *Raj iz Božanstvene komedije* (početak 14. stoljeća) zaista je originalan način mišljenja i shvaćanja ljudske političke zbilje. Naime, Dante razlikuje crkvenu i svjetovnu vlast (čije razlikovanje za Danteovo vrijeme nije bilo ni intuitivno ni poželjno) s obzirom na temelj iz kojega proizlaze. Dante nas upozorava da je Crkvi temelj Krist, a Carstvu ljudsko pravo, a da Crkva i Carstvo ne bi smjeli postojati i djelovati u protivnosti svojim temeljima, te da su ti temelji upravo nepremostiva razlika Crkve i Carstva, dakle njihov identitet. Imbach u tome smislu zaključuje:

»I Crkva i carstvo, odnosno politički poredak, imaju svaki svoj vlastiti temelj, što znači da je temelj Crkve potpuno drugačiji i neovisan od temelja carstva.« (Str. 67.)

U vezi s razlikovanjem Crkve i Carstva s obzirom na temelj iz kojega proizlaze, Imbach ovdje još naglašava Danteovu originalnost, što je vrlo važno jer Dante filozofijski fundirano i argumentirano razdvaja Crkvu i Carstvo kada je to bilo problematično.

Knjiga *Portret pjesnika kao filozofa* profesora Imbacha, na svega 80-ak stranica, donosi iznimno iscrpan, jasan i koncizan uvid u filozofsku misao jednog od najvećih književnika u povijesti svjetske književnosti, osvrćući se i na njegov književni i na njegov filozofsko-spekulativni opus. Međutim, najvećom vrijednošću knjige smatram Imbachov oprez u pristupu Danteovoj ostavštini jer ne radi od Dantea ono što on nije, sustavnog filozofa, kao što je u njegovo vrijeme bio – primjerice, Toma Akvinski ili ranije Sveti Augustin. Dakle, vrijednost u pristupu leži u tome što Imbach u svakom trenutku knjige shvaća da se radi o književniku, a tek onda o ocrtavanju filozofskih problema kojih se Dante dotiče.

Josip Periša